

УДК 347.73

DOI 10.33244/2617-4154.3(16).2024.148-156

Д. В. Сакалюк,

аспірант,

Державний податковий університет

e-mail: sd-01@ukr.net

ORCID ID 0009-0003-9722-996X

ВАЖЛИВІСТЬ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ПІД ЧАС ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ

У статті розглянуто і звернено увагу на питання та проблеми дотримання принципу верховенства права в розрізі його впливу на забезпечення фінансової безпеки країни в теперішніх умовах, а саме в умовах воєнного стану.

Досліджено поняття принципу верховенства права як основної ознаки демократії та однієї з основних умов прийняття до Європейського Союзу.

У статті приділено увагу поняттю «фінансова безпека». Наведено тлумачення науковців щодо фінансової безпеки. Вказано склад системи фінансової безпеки, яка охоплює: бюджетну, валютну, грошово-кредитну, боргову безпеку, безпеку страхового ринку та безпеку фондового ринку.

У статті розкривається зв'язок фінансової безпеки країни із принципом верховенства права та надається обґрунтування неможливості забезпечення фінансової безпеки країни без дотримання цього принципу. Досліджується важливість фінансової безпеки для забезпечення державного суверенітету та цілісності країни, а також достойного рівня життя громадян України.

Висвітлено актуальні загрози фінансовій безпеці України в умовах воєнного стану. Розглянуто чинники, що впливають на фінансову безпеку та пропонуються заходи для забезпечення фінансової безпеки країни та її зміцнення.

Визначено загрози фінансовій безпеці держави, зокрема такі: недотримання принципу верховенства права; недосконалість державного управління під час забезпечення фінансової безпеки; неефективність системи контролю за витратами бюджетних коштів; непродумана грошово-кредитна політика держави; неефективність податкової системи; корупційність державних органів і тиск на бізнес; надмірний дефіцит Державного бюджету; зростання «тіньової» економіки; зростання зовнішньої заборгованості; нераціональне використання іноземних кредитів та фінансової допомоги.

Висновки роботи демонструють, що для належного функціонування фінансової діяльності держави та сприяння євроінтеграції України навіть у теперішніх умовах має бути на належному рівні забезпечена фінансова безпека країни з обов'язковим дотриманням при цьому основного принципу демократії, а саме, верховенства права.

Ключові слова: фінансова безпека, верховенство права, демократія, фінансова діяльність, євроінтеграція, оптимізація, суверенітет, права людини.

Метою статті є дослідження питання важливості принципу верховенства права під час забезпечення фінансової безпеки України навіть в умовах воєнного стану.

Постановка проблеми. Фінансова безпека держави, як складова національної безпеки, є основою економічного розвитку країни, що забезпечує суверенітет та цілісність країни, а також достойний рівень життя громадян.

Сучасні економічні та політичні реалії України доводять, що посилюється вплив зовнішніх та внутрішніх загроз на рівень фінансової безпеки, є проблеми з дотриманням принципу верховенства права. Найвагомішою загрозою фінансової безпеки сьогодні є повномасштабне вторгнення росії в Україну, яке тягне за собою важкі негативні наслідки і для фінансового сектору. У боротьбі з росією Україна намагається відстояти демократичні принципи і можливість залишатись правовою країною.

У цій боротьбі забезпечення економічної безпеки (частиною якої визнається фінансова), поряд із захистом суверенітету та територіальної цілісності, встановлено як одну з найважливіших функцій держави та українського народу.

В умовах сьогодення питання фінансової безпеки держави набувають актуального значення, оскільки функціонування фінансового сектору та держави загалом, а також її оборона, спирається на достатнє та стабільне фінансове забезпечення, як вітчизняне, так і з залученням міжнародної допомоги та інвестицій. Враховуючи сповідування демократичних цінностей та шлях України до членства в Європейському Союзі, важливим аспектом є дотримання принципу верховенства права. Під час воєнного стану країна зіштовхується з певними проблемами дотримання цього принципу, зокрема і щодо забезпечення фінансової безпеки, тому питання є гострим та актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання принципу верховенства права та фінансової безпеки країни є предметом дослідження вітчизняних учених-юристів вже тривалий час, проте не всі результати наукових напрацювань враховували сучасні виклики, що стоять перед державою в умовах воєнного стану. Серед дослідників з питань фінансової безпеки країни варто зазначити таких: В. Т. Білоуса, М. М. Тернушак, О. О. Бригінець, А. С. Полторак та інших. Питання фінансової безпеки країни в умовах воєнного стану потребує постійного дослідження, зокрема в розрізі дотримання принципу верховенства права, оскільки обставини, від яких залежить стан фінансової безпеки, є несталими.

Виклад основного матеріалу. Основи демократії, її основні інститути, умови її утвердження і функціонування визначаються зазвичай в основних Законах держави. Так, у ст. 1 Конституції України проголошено, що вона є суверенною і незалежною, демократичною, соціальною і правовою державою [1].

Відповідно до ст. 8 Конституції України в Україні визнається і діє принцип верховенства права [1]. Верховенство права зазвичай розуміється як принцип, що передбачає панування права в життєдіяльності громадянського суспільства і функціонуванні правової держави. Тобто саме принцип верховенства права в Україні має визначати умови життєдіяльності всієї країни, зокрема порядок створення, існування і функціонування державних органів і громадських організацій, порядок взаємодії різних суб'єктів між собою.

Наукові визначення принципу верховенства права мають широке трактування. Наприклад, А. М. Колодій зазначає, що «принцип верховенства права має основоположне значення для правової системи України, так як він насамперед дає зрозуміти, що: 1) не держава створює право, а право є основою організації і життєдіяльності держави в особі її органів і посадових осіб, інших організацій; 2) не держава надає права і свободи людині, а народ створює право, щоб насамперед обмежити ним державну владу. Адже, в правовій державі владі притаманні деякі межі, які вона не має права переступити».

Принцип верховенства права є основою для функціонування принципу верховенства закону [7].

В. С. Шилінгов зазначає, що «принцип верховенства права є сукупністю морально-правових цінностей, відповідно до яких мають регулюватися відносини в демократичному суспільстві, вирішуватися питання життєдіяльності людей, розглядатись справи у судах» [8].

Як показують реалії сьогодення, Україна ще не повністю сформована як стовідсотково права та демократична держава, в якій народ є дійсним і єдиним джерелом влади і саме держава насамперед забезпечує високий або хоча б достатній рівень життя населенню. Негативно на формування України, як правової держави, впливає і російська збройна агресія, яка «сковує» та не дає нашій країні вільно і швидко розвиватись у правовому, економічному, фінансовому, освітньому та інших напрямках. Це зі свого боку гальмує і процес євроінтеграції України.

Важливим викликом для країни є все ж зберегти в цих реаліях Україну як правову та демократичну державу не лише на папері, а й фактично. Це важливо і тому, що принцип верховенства права є одним із основних критеріїв для вступу країни в члени Європейського Союзу та НАТО.

Так, у червні 1993 року Європейська рада на своєму засіданні в Копенгагені визнала право кожної європейської країни, яка визнає положення статті 6, пункт 1 Угоди про утворення Європейського Союзу, вступати до Європейського Союзу після виконання ними ряду вимог за трьома критеріями: політичний – стабільність установ, які гарантують демократію, верховенство права, дотримання прав людини та захист прав меншин; економічний – дієва ринкова економіка; членський – зобов'язання, які випливають із факту вступу до ЄС, зокрема, визнання його політичних, економічних та монетарних цілей.

Враховуючи зазначене, Україна не зможе стати членом Європейського Союзу, якщо не буде дотримуватись принципу верховенства права в різних сферах діяльності. Як помітно із зазначених критеріїв, крім дотримання принципу верховенства права, в Україні має бути дієва ринкова економіка, яка неможлива без забезпечення економічної безпеки.

Стаття 17 Конституції України зазначає, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього українського народу [1].

Отже, можемо стверджувати, що забезпечення економічної безпеки є однією з найважливіших функцій держави на шляху євроінтеграції. Складовою економічної

безпеки є фінансова безпека. Фінансовий сектор відіграє провідну роль у сучасній економіці, забезпечуючи фінансове посередництво між різними суб'єктами фінансового ринку та створюючи основні передумови для суспільного відтворення. Надійний та ефективний фінансовий сектор заохочує і продуктивні інвестиції як внутрішніх, так і закордонних інвесторів, у такий спосіб підтримуючи інновації та економічне зростання.

Як зазначають Віктор Білоус та Олександр Бригінець, «фінансова безпека забезпечується через проведення виваженої фінансової політики відповідно до прийнятих в установленому порядку доктрин, концепцій, стратегій і програм у політичній, економічній, соціальній, інформаційній і, власне, фінансовій сферах» [4].

У сучасних умовах розвитку суспільства особливу роль відіграє система безпеки держави, а саме фінансової, як базової економічної безпеки країни загалом.

Це зумовлено рядом таких чинників: посилення фінансової глобалізації, послаблення державного контролю за розвитком грошово-кредитних відносин, лібералізацією зовнішньоекономічних зв'язків, підвищення значення валютних відносин та зростання міжнародної мобільності капіталу і посиленням впливу валютної сфери на процеси, що відбуваються в сучасному секторі економіки.

Враховуючи євроінтеграційний вектор руху України, законодавчу базу, а також ментальність українського народу, процес забезпечення фінансової безпеки повинен відбуватись з дотриманням принципу верховенства права.

Високий рівень безпеки фінансового ринку визначає не лише ефективність його функціонування та економічну стабільність суспільства, а й фінансову міцність та національну безпеку держави загалом, що забезпечується за умови суворого дотримання чинного законодавства.

Ланками фінансової безпеки держави є: бюджетна, боргова, банківська, валютна, грошово-кредитна, небанківських фінансових ринків (фондового та страхового). Усі перераховані ланки фінансової безпеки взаємопов'язані між собою, взаємообумовлені один одним та орієнтовані на забезпечення фінансової стійкості держави.

Суб'єктами, які мають забезпечувати фінансову безпеку держави, є насамперед органи державної влади, управління та самоврядування.

У сучасних умовах відбувається перехід від системи фінансової безпеки, покликаної обслуговувати виключно інтереси держави, до системи, яка прагне гармонійно поєднати інтереси громадян, домашніх господарств, підприємств, організацій, установ, галузей, регіонів, держави, суспільства.

Взаємозв'язок різних напрямів державної безпеки від її фінансової складової визначається таким чином – відсутність достатніх фінансових ресурсів призводить до недофінансування найважливіших напрямків та галузей, зокрема й оборони країни. Основною метою фінансової безпеки держави є постійне підтримання ефективного стану фінансової системи [6].

Фінансовий сектор відіграє важливу роль у сучасній економіці, забезпечуючи фінансове посередництво між різними суб'єктами фінансового ринку та створюючи основні передумови для суспільного відтворення. Надійний та ефективний фінансовий сектор заохочує і продуктивні інвестиції, як внутрішніх, так і закордонних інвесторів, таким чином підтримуючи інновації та економічне зростання.

Належна організація економічних, фінансових, торгових відносин між суб'єктами господарювання на принципах відкритості та інтегрованості бізнес-процесів з дотриманням принципу верховенства права зумовлює об'єктивні процеси зростання економіки держави загалом. Тому фінансова політика в країні має бути побудована так, щоб сприяти зазначеним вище відносинам.

Важливою умовою ефективного забезпечення фінансової безпеки є безумовне дотримання принципів. У науці принципи визначають як загальні вимоги до побудови теорії, які сформульовані як те первинне, що лежить в основі певної сукупності фактів [6].

Загальними принципами забезпечення фінансової безпеки є: законність, обґрунтованість, керованість, дієвості правового механізму, багатомірності, комплексності, неподільності, еволюційності [6]. Варто виділити саме принцип законності, який передбачає, що діяльність усіх суб'єктів фінансової безпеки має здійснюватися виключно на чинній правовій основі, у межах компетенції та в порядку, встановленому правовими нормами.

Є очевидним, що в умовах теперішнього часу, коли Україна чинить опір збройній агресії, значно зросли загрози фінансовій безпеці держави. Загалом для нашої держави характерними є загрози, пов'язані зі слабкістю фінансової системи, недостатньо ефективним її регулюванням. Також значний негативний вплив на фінансову безпеку зумовили такі чинники, як пандемія, що вимагало проведення радикальних заходів, які спричинили шоківий вплив на національну економіку; тривала гібридна агресія проти України а в сучасних умовах і повномасштабна війна, яку розв'язала росія. Наслідком цього є і проблеми, що пов'язані з дотриманням верховенства права, зокрема що стосується прав та свобод громадян.

Окремо потрібно виділити такий важливий чинник, що негативно впливає на фінансову безпеку, як відтік людського ресурсу з України.

Для завершення війни на умовах України нам необхідно багато ресурсів, зокрема фінансових і людських. Не секрет, що на початку широкомасштабної війни зменшилися доходи бюджету порівняно з попередніми роками, фінансова ситуація в країні була в незадовільному стані у зв'язку з минулою пандемією. Мусимо визнати, що чим довше буде тривати війна, тим з кожним роком все гостріше стоятиме питання і фінансової безпеки, все більше наших громадян, які перебувають за кордоном, будуть асимілюватись у країнах перебування, і шанси їх повернути будуть зменшуватись. Люди є великою цінністю для України, і чим більше ми будемо втрачати людей, ми будемо втрачати, тим слабшими будемо, зокрема і в фінансовому стані. Тому для влади важливим є не втрачати зв'язок зі своїми громадянами, як тими, що перебувають в Україні, так і тими, хто перебуває за її межами, та вживати всіх заходів для максимального захисту всіх громадян, адже, згідно ст. 3 Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1]. Держава має максимально створювати умови, розробляти різні державні програми, що сприяли б залишенню громадян в Україні та добровільному поверненню до України тих, хто виїхав. Це можливо забезпечити завдяки відкритому діалогу влади та суспільства, громадяни мають відчувати захист з боку держави і розуміти, що як влада, так і суспільство рухаються в одному напрямі. Це неможливо досягти без забезпечення принципу верховенства права.

Серед чинників, які б сприяли мобілізації і мотивації українців допомагати своїй країні, повертатись і не розривати з нею зв'язки, можна виділити:

- нетерпимість влади до корупції;
- пріоритет якості освіти і медицини;
- створення робочих місць і сприятливих умов для ведення бізнесу;
- відкритість влади і довіра своїм громадянам;
- безпеку (тут маємо на увазі навіть не російські ракети, а відношення влади до своїх громадян);
- верховенство права і повагу до прав людей.

Якщо будуть враховані та реалізовані зазначені чинники, це буде мати ланцюгову реакцію та позитивно вплине й на фінансову безпеку нашої країни.

Також індикаторами, які визначають рівень фінансової безпеки, є:

- розмір внутрішнього валового продукту;
- бюджетний дефіцит;
- обсяг державного боргу та міжнародних валютних резервів.

У процесі розгляду цих індикаторів важливим є пошук компромісу та балансу щодо забезпечення витрат на оборону країни, дотримання показників дефіциту бюджету, обслуговування державного боргу, соціального захисту населення, дотримання принципу верховенства права.

Звісно, що основним поштовхом на сьогодні, який би сприяв зміцненню фінансової безпеки, є завершення війни. Але Україні не варто чекати завершення війни для забезпечення фінансової безпеки, і вже в теперішніх умовах, умовах воєнного стану, необхідно розробляти стратегію її забезпечення.

Під стратегією фінансової безпеки розуміють економічний та політичний курс у діяльності фінансових органів державної влади, економічних та фінансово-банківських структур, який спрямований на створення умов і ресурсів фінансової стабілізації та економічного зростання в процесі збереження й зміцнення цілісності України, її економічного простору та фінансової системи.

Основними напрямками зміцнення фінансової безпеки України можна визначити:

- продуктивну боротьбу з корупцією;
- забезпечення дотримання принципу верховенства права;
- оптимізацію системи оподаткування (йдеться не про збільшення податків, а саме про оптимізацію);
- збалансованість бюджетів, що може бути досягнуто за допомогою збільшення дохідної частини та зменшення видатків, оптимізації структури видаткових статей;
- формування достатнього обсягу фінансових ресурсів з метою виконання поставлених завдань в умовах кризових явищ, які спричинила війна;
- удосконалення боргової політики;
- послідовне зниження темпів інфляції;
- активізацію кредитування;
- створення сприятливих умов для ведення бізнесу з мінімальним тиском на бізнес;

- підвищення якості освіти і медицини;
- вжиття заходів, спрямованих на покращення демографічної ситуації;
- створення умов для захисту енергетичної системи.

Усі ці напрями є зрозумілими, але для їх реалізації потрібно чимало зусиль, насамперед з боку влади.

Із зазначеного вище можна зробити висновок, що які б виклики не стояли перед нашою країною, ми повинні забезпечувати фінансову безпеку, спираючись на принцип верховенства права.

Висновки. Фінансова безпека держави, як складова національної безпеки, є основою економічного розвитку країни, що забезпечує суверенітет та цілісність країни, а також достойний рівень життя її громадян. Запорукою фінансової безпеки, зокрема, є стабільність фінансового ринку країни, його нормальне функціонування та належне регулювання такого ринку зі сторони держави. Незважаючи на воєнний стан, у якому перебуває Україна, забезпечення фінансової безпеки має відбуватись з дотриманням принципу верховенства права. Дотримання принципу верховенства права та збереження демократичних цінностей під час забезпечення фінансової безпеки є однією зі складових нашої спільної перемоги.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2018. № 31. Ст. 241.
3. Білоус В. Т., Тернушак М. М. Правові гарантії фінансової безпеки з надання допомоги Україні після війни. *Економіка. Фінанси. Право*. 2022. № 8. С. 5–9.
4. Білоус В. Т., Бригінець О. О. Правові питання розв'язання проблем фінансової безпеки України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2018.
5. Полторак А. С. Фінансова безпека держави в умовах глобалізації: теорія, методологія та практика : монографія. МНАУ, 2019. 463 с.
6. Будник Л., Ронська О., Лісецька Л. Фінансова безпека держави в умовах воєнного стану. *Галицький економічний вісник*. 2022. № 4 (77).
7. Колодій А. М. Демократія, верховенство права та права людини у контексті європейської інтеграції України. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2008. № 2. С. 33–38.
8. Шилінгов В. С. Верховенство права – основоположний принцип правової системи демократичного суспільства. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 2. С. 26–29.

REFERENCES

1. Konstytucia Ukrainu : Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Vidomosti Verkhovnoi Radu Ukrainy*. 1996. No. 30. Art. 141.
2. Pro natsionalny bezpeku Ukrainu : Zakon Ukrainy vid 21.06.2018 № 2469-VIII. *Vidomosti Verkhovnoi Radu Ukrainy*. 2018. № 31. Art. 241.
3. Bilous V. T., Ternuschak M. M. Pravovi garantii finansovoi bezpeky z nadannya dopomogy Ukraini pislya viynu. *Economica. Finansy. Pravo*. 2022. № 8. С. 5–9.
4. Bilous V. T., Bruginets O. O. Pravovi pytania rozvyazannya problem finansovoi bezpeky Ukrainu. *Visnuk Natsionalnogo universitetu "Lvivska politehnika"*. 2018.
5. Poltorak A. S. Finansova bezpeka derzhavy v umovah globalizatsii: teoriya ta praktuka : monografiya. MNAU, 2019. Art. 463.
6. Budnuk O., Rons`ka O., Lisetska L. Finansova bezpeka derzhavy v umovah voennogo stanu. *Galytsky ekonomichnuy visnuk*. 2022. № 4 (77).
7. Kolodiy A. M. Demokratia, verhovenstvo prava ta prava lyudyny u konteksti evropeyskoi integacii Ukrainy. *Yuruduchnuy visnuk. Povitryane i kosmichne parvo*. 2008. № 2. Art. 33–38.
8. Shulingov V. S. Verkhovenstvo prava – osnovopolozhnuy pryntyp pravovoi system demokratichnogo suspilstva. *Chasopus Kyivskogo universitetu prava*. 2009. № 2. Art. 26–29.

D. V. Sakaliuk. THE IMPORTANCE OF THE PRINCIPLE OF THE RULE OF LAW PROVIDES THE FINANCIAL SECURITY OF THE COUNTRY

The article examines and draws attention to the issues and problems of observing the principle of the rule of law in terms of its influence on ensuring the financial security of the country in the current conditions, namely in the conditions of martial law.

The concept of the principle of the rule of law as the main feature of democracy and one of the main conditions for admission to the European Union has been studied.

The article focuses on the concept of "financial security". The interpretation of scientists regarding financial security is presented. The composition of the financial security system is indicated, which includes: budgetary, currency, monetary, debt security, security of the insurance market and security of the stock market.

The article reveals the connection between the financial security of the country and the principle of the rule of law and provides justification for the impossibility of ensuring the financial security of the country without observing the principle of the rule of law. The importance of financial security for ensuring the state sovereignty and integrity of the country, as well as a decent standard of living for the citizens of Ukraine, is investigated.

Current threats to the financial security of Ukraine in the conditions of martial law are highlighted. Factors affecting financial security are considered and measures are proposed to ensure the financial security of the country and strengthen it.

Threats to the financial security of the state have been identified, in particular such as: non-compliance with the principle of the rule of law; imperfection of state administration in ensuring financial security; ineffectiveness of the control system over the expenditure of

budget funds; ill-conceived monetary policy of the state; inefficiency of the tax system; corruption of state bodies and pressure on business; excessive deficit of the State budget; the growth of the "shadow" economy; growth of foreign debt; irrational use of foreign loans and financial assistance.

The conclusions of the work demonstrate that for the proper functioning of the financial activity of the state and the promotion of the European integration of Ukraine, even in the current conditions, the financial security of the country must be ensured at an appropriate level, with mandatory observance of the basic principle of democracy, namely, the rule of law.

Keywords: *financial security, rule of Law, democracy, financial activity, European integration, optimization, sovereignty, human rights.*

Стаття надійшла до редколегії 22 серпня 2024 року